रंगमंच

“एतद्रसेषु भावेषु

सर्वकर्मक्रियासु च ।

सर्वोपदेशजननं

नाट्यमेतद्भविष्यति ।।” ।। 113 ।।

Etadrase□u bh□ve□u
Sarvakarmakriy□su ca|
Sarvopade□ajananam
N□tyametad-bhavi□yati|

अर्थ

नाटक हे त्याच्या क्रिया, परिस्थिती
आणि त्यातून उभ्या राहणाऱ्या
भावना यांमधून.
सर्वांसाठी शिक्षाप्रद ठरेल,

संदर्भ : नाट्यशास्त्र, अध्याय १

मध्यम टप्प्यासाठी रंगभूमी

सर्जनशील, सकारात्मक आणि आनंदी

रंगभूमीसारख्या विषयात ज्यात कथा, अभिव्यक्ती आणि कल्पनाशक्ती असते यात चुकीचे उत्तर मिळणार नाही. चौकटीबाहेर जाऊन विचार करण्यास, कल्पनांचे प्रयोग करण्यासाठी आणि अनोख्या पद्धतीने व्यक्त होण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहित करण्यासाठी हे एक आदर्श वातावरण आहे. मुलांची खिल्ली न उडवता किंवा न हसता मोकळेपणाने आपले विचार मांडण्यासाठी सुरक्षित वाटणारा वर्गच रंगभूमीचा फलदायी वर्ग ठरेल. वर्गमित्रांमध्ये परस्पर आदर आणि पाठिंबा वाढविण्यासाठी शिक्षक व मुलांची मानसिकता तयार करण्यासाठी व सर्वांगीण शिक्षणाला चालना देण्यासाठी हा एक चांगला मार्ग आहे.

रंगभूमीला खऱ्या जगाच्या कौशल्यांशी जोडा

मुले जसे-जसे त्यांच्या सभोवतालच्या जगाबद्दल अधिक समजून घेतात, आणि आधीपेक्षा अधिक जटिल परिस्थितींचा सामना करतात आणि भावनांचा सामना करतात, तसं- तसे रंगभूमी अधिक समर्पक होते. रंगभूमीच्या माध्यमातून मिळवलेली कौशल्ये महत्त्वाची ठरतात. भावनिक कौशल्य जसे लैंगिक सहानुभूती व अपयश पचवणे यासारख्या भावनिक कौशल्यांसह सार्वजनिकपणे बोलणे, समस्या सोडविणे आणि समूह कार्य यासारख्या जीवन कौशल्यांमुळे विद्यार्थ्यांना अभिनेता किंवा दिग्दर्शक होण्यापलीकडे रंगभूमीचे व्यावहारिक अनुप्रयोग ओळखण्यास मदत होते.

सादरीकरणाला उपस्थित रहा

विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष सादरीकरण पाहण्यासाठी किंवा पाहुणे कलाकार आणण्यासाठी प्रोत्साहित करणे आणि त्यांना व्यावसायिक रंगभूमीवर आणणे आणि स्वतःच्या कलात्मक आकांक्षांना प्रेरित करणे हे नाट्य शिक्षणात खूप मदत करेल.

वैयक्तिक शिक्षण शैली समजून घ्या

आपल्या वर्गात वैविध्यपूर्ण शिक्षण शैली ओळखा आणि सामावून घ्या. काही विद्यार्थी हाताने केलेल्या क्रियाकलापांसह भरभराट करू शकतात, तर इतर लेखी किंवा दृश्य शिक्षणास प्राधान्य देऊ शकतात. मुलांना त्यांच्या संप्रेषणाची पद्धत (लिखित किंवा तोंडी) निवडण्याचा पर्याय प्रदान करा आणि वैचारिक आकलनावर लक्ष केंद्रित करा. यामुळे मुलांच्या मनातील ताण दूर होऊन मुक्त विचार आणि सर्जनशीलता येते.

सहकार्यावर भर द्या

रंगभूमी ही एक सहयोगी कला आहे. गट क्रियाकलाप, समुह सादरीकरण आणि सहकार्यपूर्ण प्रकल्प समाविष्ट करून सांघिक कार्य आणि संवाद कौशल्ये निर्माण करा. यामुळे सांघिक कौशल्य तर वाढतेच, शिवाय वैयक्तिक चारित्र्य आणि अभिरुचीही वाढते.

वर्तुळ वेळ

हा एक असा सराव आहे जो प्रत्येक वर्गात शिक्षकाने पाळावा. शालेय कालावधीतील शेवटची १० मिनिटे या वर्तुळ वेळासाठी दिली जातात. विचारांचे आणि मतांचे अनौपचारिक प्रतिबिंब उमटण्यासाठी शिक्षकांसह सर्व मुले एकत्र बसतात. कोणतीही अपेक्षा नसते, गुण किंवा ग्रेड जोडलेले नसतात हे कळल्यावर मुले मुक्तपणे मोकळी होतात. हा महत्त्वपूर्ण माहितीचा स्त्रोत ठरू शकते जी कोणतीही चाचणी किंवा परीक्षा यातून प्रदान होऊ शकत नाही. पण हे फक्त मुलासाठी अनौपचारिक आहे. शिक्षकांनी स्वत: नोंदी घेणे आवश्यक आहे, जे आपल्या पुढील पाठ योजनांमध्ये लागू केले जाऊ शकते.

© NCERT not to be republished

प्रकरण १६

भावनांचे अनावरण!

दृश्य १

भावना समजून घेणे.

जेव्हा आपण आपला पहिला रंगभूमी वर्ग सुरू करता, तेव्हा आपल्याला कसे वाटते आहे हे वर्णन करण्यासाठी एक शब्द लिहा.

___

आता आपण भावनांचा शोध घेऊ, प्रयोग करू आणि खेळू! मजा वाटते का? चला आता आपण हॉट सीटवर जाऊया.

सूचना: डोके खाली, डोळे बंद करा आणि लक्ष द्या ही सामान्य स्थिती आहे.

तुम्हाला एक कथा ऐकायला मिळेल. ती लक्षपूर्वक ऐका. कल्पना करा. कथेत पूर्णपणे सहभागी व्हा. कथा अचानक थांबते आणि तुम्हाला 'बघा' हा शब्द ऐकू येईल. कथा जिथे थांबेल तिथे पटकन वर बघून त्या परिस्थितीवर प्रतिक्रिया द्या.

मूलभूत: नाटकीय प्रतिक्रियेत संपणारी साधी परिस्थिती.

संकल्पना मांडल्या

- जीवनातील भावना, नाटकातील भावना
- भारतीय आणि पाश्चिमात्य विचार
- मुखवटे बनवणे

0680CH16

उदाहरण 1

सामान्य स्थिती

शाळेची सहल जाहीर झाली आहे आणि आपण आपल्या आईला सांगण्यास उत्सुक आहात. तुम्ही रस्त्यावरून चालत आहात, पाऊस सुरू होतो. तुम्ही धावायला लागतात.

नीट दिसत नाही म्हणून एक पाऊल चुकते आणि तुम्ही नाल्यात पडता....
आता.. बघा!

अग्रगण्य: पहिल्या प्रतिक्रियेनंतर कथा सुरूच असते. शेवटच्या प्रतिक्रियेत ते स्तब्ध होतात आणि ऐकत राहतात... आणि 'बघा' यावर प्रतिक्रिया देणे सुरू ठेवतात. कथेत अनेक आणि आश्चर्यचकित वळणं आणता येतात, कथेतील प्रत्येक वळणावर प्रतिक्रिया मागता येते.

© NCERT not to be republished

उदाहरण २

सामान्य स्थिती

तुम्ही आठवण्याचा खूप प्रयत्न करता... आणि आठवा. ती व्यक्ती ५०० वर्ष जुन्या वडिलोपार्जित फोटोतील आहे. आता... बघा!

स्तब्धता

मग तुम्ही या व्यक्तीपासून पळून जाण्याचा प्रयत्न करता. पण तो तुमचा पाठलाग करत आहे. तुम्ही वेगाने धावता... ती व्यक्ती एका खडकावर आदळते आणि त्याच्या खिशातून काहीतरी बाहेर पडते. तुम्ही काल ज्या खेळण्याबरोबर खेळत होता ते खेळणे होते ! बघा!

स्तब्धता

विस्तारित: मुले स्वयंस्फूर्तीने स्वतःच्या कथा तयार करतात आणि 'स्थिती', 'स्तब्धता' आणि 'बघा' यासह वर्णन करतात, तर इतर मुले प्रतिक्रिया देतात.

आता वर्तुळ वेळ आहे.

- आपण अनुवलेल्या सर्व भावनांची यादी तयार करा.
- तुमच्या दृष्टीने सर्वात कठीण भावना कोणती होती? का?
- अशी एखादी भावना आहे का ज्याचे तुम्ही नाव सांगू शकत नाही?त्याचे वर्णन करु शकता का ?

तुम्हाला माहीत आहे का, काही परिस्थिती अशा असतात जेव्हा तुम्ही एकाच वेळी दोन भावना अनुभवू शकता. उदाहरणार्थ, तुम्ही तुमच्या मित्रांसोबत खेळत असता आणि तुमच्यापैकी एकजण फसवणूक

© NCERT not to be republished

करतो त्यामुळे तुम्ही खेळात पराभूत होतात. या उदाहरणात दोन भावना कोणत्या असतील? दुःखी (खेळात पराभूत झाल्यामुळे) आणि राग (मित्राने फसवणूक केली).

जेव्हा तुम्ही पावसात भिजलेली पिल्लू पाहता, पण तुम्ही त्यांना मदत करण्यासाठी बाहेर जाऊ शकत नाही कारण तुम्हाला सर्दी आहे आणि जोरात पाऊस पडत आहे, तेव्हा तुम्ही कोणत्या भावना अनुभवाल?

______________आणि________________

आपल्याला अशा भावना अनेक वेळा येतात. कधी कधी तीन भावना देखील असू शकतात! पण ते ठीक आहे, जोपर्यंत तुम्हाला तुमच्या भावना ओळखता येतात. आता तुम्ही तुमच्या भावना ओळखू शकता आणि त्यांचे नाव देखील ठरवू शकता; त्यामुळे विविध परिस्थितींमध्ये तुमच्याशी अंतर्मुख होऊन तुम्ही काय अनुभवत आहात हे ओळखणे खूप महत्त्वाचे आहे.

आपण प्रत्येक दिवसात अनेक भावना अनुभवतो.अनेक शतकांपासून लोक भावनांचा विचार करत आहेत. केवळ एक खेळ खेळून आपण भावनांची अनेक नावे सांगू शकतो. वर्षानुवर्षे त्यावर काम केल्यानंतर त्यांनी किती जणांची यादी केली असेल याची कल्पना करा! त्यांनी किती जणांची यादी केली असावी असे तुम्हाला वाटते? ५०? १००? अधिक? खरं तर... नऊ!

फक्त नऊ? कसे? इतरांचे काय? कोण आहेत हे लोक?

वर्षानुवर्षे अभ्यास, निरीक्षण आणि विश्लेषण केल्यानंतर आपल्या देशातील प्राचीन ऋषीमुनींनी भावनांचे वर्गीकरण 'नवरस' या संकल्पनेत केले. आपण ज्या भावनांची चर्चा केली आहे, त्या सर्व भावनांचे वर्गीकरण या नऊ रसांमध्ये करता येईल यावर विश्वास ठेवता येईल का?

हे प्रामुख्याने रस आणि भाव या दोन मूलभूत घटकांच्या आधारे केले जाते.

भाव

मनाची प्रमुख स्थिती

ही धारणा, विचार व दृष्टिकोण यावर अवलंबून असते.

↓ **कडे नेतो**

रस

भावनिक सार

एखाद्या परिस्थिती, भावना किंवा संवेगात अनुभवलेल्या परिणामस्वरूप असलेला अनुभव.

© NCERT not to be republished

आपण हे लक्षात घेतले आहे का - अशा परिस्थितीत, आपल्याला जे वाटते ते आपल्या मित्राच्या भावनांपेक्षा वेगळे आहे. याचे कारण म्हणजे तुमच्या दोघांमधील भावातील फरक. कारण तुमचा भाव वेगळा (वेगळा दृष्टिकोन किंवा विचार) होता, त्यामुळे एक वेगळाच रस (अनुभवलेली भावना) जन्माला आला.

उदाहरणे

1. आपण आपल्या मित्राबरोबर आपल्या आवडत्या खेळाचा सामना पाहत आहात. तुमचा संघ जिंकतो. तुम्ही रोमांचित आहात. आपला मित्र आनंदी आहे परंतु फारसा उत्साही नाही कारण त्याच्या आवडत्या खेळाडूने चांगली कामगिरी केली नाही.
2. तुम्ही तुमच्या मित्रासोबत जेवत आहात. वर्गातील एक गुंड येऊन तुमच्या दोघांची खिल्ली उडवतो, हसतो आणि निघून जातो. चिडचिड होते, पण ते बाजूला ठेवून 'कुणाला काळजी आहे' असे म्हणता. परंतु आपल्या लक्षात येते की आपला मित्र एका कोपऱ्यात रडत आहे, तो खूप दुखावलेला आहे.

परिस्थिती सारखीच आहे, कोणती भावना आणि अनुभव उगवतात (रस) हे आपल्याकडे कोणती मूलभूत वृत्ती किंवा विचार आहेत (भाव) यावर अवलंबून असते.

भारतातील थोर ऋषीमुनींनी भावना आणि मानवी मन याविषयावरील आपल्या कार्यात याचा विचार केला होता. त्यांच्या अभ्यासाच्या आधारे त्यांनी रसांचे (आपल्या अनुभवाचे) वर्गीकरण नवरस (नऊ रस) असे केले.

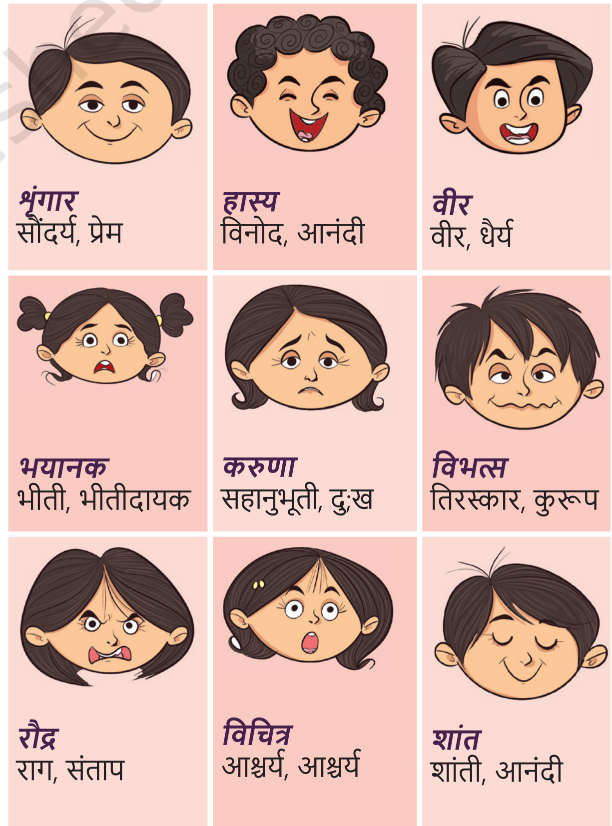

© NCERT
not to be republished

आता आपण चर्चा केलेल्या सर्व भावनांना या नऊ रसांपैकी एका रसामध्ये बसवू शकता! ते करून पहा.

नवरस खेळ

नवरसांशी परिचित होण्यासाठी हा मजेदार खेळ खेळा. खोलीच्या मध्यभागी एका वर्तुळात नवरस काढा. संगीत वाजवताना सर्व मुले वर्तुळात फिरतात. संगीत थांबते आणि मुलाच्या सर्वात जवळचा रस व्यक्त केला पाहिजे. जो विद्यार्थी कामगिरी करू शकणार नाही, तो वर्तुळाबाहेर जाईल. संगीत पुन्हा वाजवा आणि खेळ पुन्हा सुरू ठेवा. पर्यायाने एका वर्तुळाऐवजी जमिनीवर नऊ चौरस काढता येतात.

रस ही संकल्पना, दृश्य कलेवरील मोठ्या कामाचा एक छोटासा भाग आहे. कथा कशी वाचावी या मूलभूत कल्पनेपासून ते कलेच्या माध्यमातून मोक्ष प्राप्तीच्या शक्यतेपर्यंत सर्व काही यात आहे! सौंदर्य प्रसाधने, वेशभूषा, दिवे, संगीत, नृत्य, तालीम, शिस्त, सुरक्षितता आणि प्रेक्षकांप्रती कलेची जबाबदारी अशा सर्व गोष्टींविषयी यात भाष्य करण्यात आले आहे. हे महान कार्य भरत मुनींनी लिहिलेल्या दृश्य कलेला नाट्यशास्त्र म्हणतात.

हे सर्व कसे सुरू झाले याची एक मनोरंजक कहाणी, ज्याला नाट्यपट्टी (दृश्य कलेचा जन्म) म्हणतात

1 सर्व देवांचे देव ब्रह्माच्या लक्षात आले की, देव अत्यंत हतबल आणि आळशी झाले आहेत. ते काहीही न करता वेळ वाया घालवत आहेत.

2 त्यानंतर ब्रह्मा ऋग्वेदातील संवाद, यजुर्वेदातील हालचाल, सामवेदातील संगीत आणि अथर्ववेदातील भावना निवडतात.

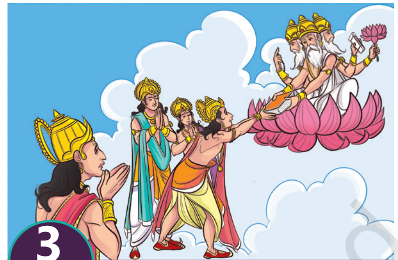

3 त्यांनी नाट्यवेद हा अनोखा ग्रंथ तयार केला. देवांना आवडेल आणि त्याचा उपयोग होईल या आशेने तो देवांना दिला.

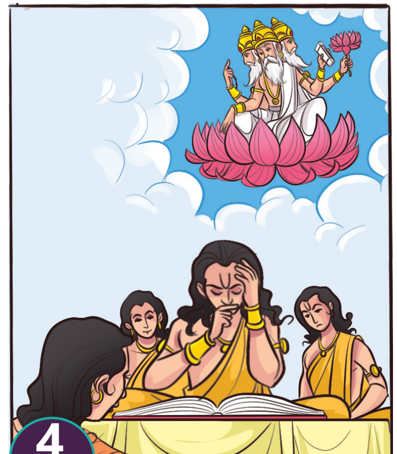

4 पण नाट्यवेदात देवांना काहीच समजत नाही. ते खूप गोंधळलेले असतात.

5 म्हणून ब्रह्मा एका बुद्धिमान ऋषीना - भरत मुनीला बोलावतात आणि त्यांना नाट्यवेद सोपा करण्यास सांगतात जेणेकरून सर्वांना हे समजेल.

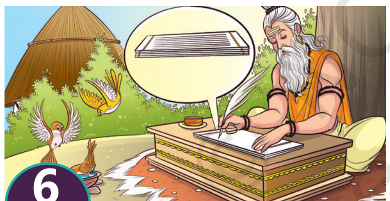

6 त्यानंतर भरत मुनी नाट्यशास्त्र लिहितात. ते आपल्या १०० मुलांना एकत्र आणून नाट्यशास्त्र बसवतात आणि सादरीकरण करतात.

7 देव हे दृश्य नाट्य पाहून रोमांचित होतात. ते स्तुती आणि कौतुकाचा वर्षाव करतात आणि ते याला आपल्या जीवनात जुळवून घेतात.

ही कथा आपल्याला सांगते की, नाट्यशास्त्र हे दृश्य कलेवरील पुस्तक आहे ज्यात चारही वेदातून काढलेले ज्ञान आणि बरेच काही समाविष्ट आहे! याला पाचवा वेद असेही म्हणतात! नाट्यशास्त्राच्या प्रत्यक्ष ग्रंथाची सुरुवात अशीच नाट्यपट्टीची ही कथा आहे. जर तुम्ही ही कथा वाचली असेल तर याचा अर्थ तुम्ही नाट्यशास्त्रच वाचायला सुरुवात केली आहे! येत्या वर्गात याविषयी अधिक माहिती घेत राहू.

© NCERT not to be republished

दृश्य २ : भावनांचे अन्वेषण करा.

चेहऱ्यावरील हावभावांबद्दल आपण आतापर्यंत शिकलो आहोत. आपल्या चेहऱ्याचा प्रत्येक भाग आपल्याला आतून काय वाटत आहे हे दर्शविण्यास कसा हातभार लावतो हे आपल्याला समजले आहे. पण फक्त चेहराच कशाला? संवादात मदत करणारे आणखी दोन महत्त्वाचे पैलू आहेत हे आपण शिकलो नाही का? ते आहेत - आवाज आणि देहबोली.

आवाज आणि देहबोलीतून त्याच नवरसांचा शोध घेण्याचा प्रयत्न करूया!

आता हाच हॉट सीटचा खेळ खेळूया. पण यावेळी जेव्हा तुम्ही 'बघा' ऐकता तेव्हा परिस्थितीवर प्रतिक्रिया देण्यासाठी आपला आवाज आणि देहबोली वापरावी. गंमत वाटते का?

सूचना: सामान्य स्थिती म्हणजे, डोके खाली, डोळे बंद करा, लक्ष द्या.

कथा लक्षपूर्वक ऐका. कथेत पूर्णपणे सहभागी व्हा. कथा अचानक थांबते आणि दुसऱ्या रसासाठी साधी चित्रे तयार करा. रसाचे नाव ____________

उदाहरण

रौद्र - क्रोध या क्रोध

चेहऱ्यावरील भाव	शरीर भाषा	सर्व मिळून	चेहरा अभिव्यक्ती	देहबोली	सर्व मिळून

© NCERT not to be republished

तुम्हाला 'बघा' हा शब्द ऐकू येईल. आपल्याला पटकन वर पाहावे लागेल आणि त्या परिस्थितीवर आवाजाने आणि कृतीने प्रतिक्रिया द्यावी लागेल.

मूलभूत: नाटकीय प्रतिक्रियेत संपणारी साधी परिस्थिती

अग्रणीय : पहिल्या प्रतिक्रियेनंतर कथा सुरू च असते. शेवटच्या प्रतिक्रियेत स्तब्ध करा आणि ऐकत रहा. आणि बघावर प्रतिक्रिया द्या. कथेत अनेक रंजक वळण तयार करता येतात, कथेतील प्रत्येक वळणावर प्रतिक्रिया मागता येते.

विस्तारित: मुले स्वयंस्फूर्तीने स्वत: च्या कथा तयार करतात आणि 'स्थिती', 'स्तब्धता' आणि 'बघा' सह वर्णन करतात, तर इतर मुले प्रतिक्रिया देतात.

आपण केवळ परिस्थितीतील भावना ओळखू शकत नाही तर आपला चेहरा, शरीर आणि आवाज वापरून ती व्यक्त करण्यास कसे सक्षम आहात हे पाहणे आश्चर्यकारक आहे. शतकांपूर्वी लोकांनी भावनांकडे कसे पाहिले असेल आणि त्यांचे विश्लेषण कसे केले असेल आणि भारतातील नवरसाचा शोध कसा लावला असावा असा प्रश्न आपण विचारत होतो. आता इतर देशांमध्ये कार्यप्रदर्शनातील भावनांकडे कसे पाहिले जाते ते पाहू.

वर्तुळ वेळ आहे!

- आज आपण अनुभवलेल्या भावनांची यादी बनवा.
- आवाज आणि कृती ची सांगड घातली तर ते सोपं होतं का? की चेहऱ्यावरचे हावभाव सोपे होते?
- अशी भावना आहे का ज्याचे नाव आपण घेऊ शकत नाही? आवाज, कृती किंवा अभिव्यक्तीने ते साकारता येईल का?
- एका दिवसात वारंवार जाणवणाऱ्या भावनांचे निरीक्षण करा.

© NCERT not to be republished

नकाशा प्रमाणानुसार नाही
कलाकाराची प्रस्तुती

डायोनिसस - मनोरंजनाचा ग्रीक देव

> ***ओड हे एक प्रकारचे गीतात्मक काव्य असते जे एखाद्या घटना किंवा व्यक्तीचे महात्म्य गाते.***

भारताबाहेरील दृश्य कलेचे सर्वात जुने ज्ञात उगमस्थान म्हणजे ग्रीक रंगभूमी, इ.स.पू. पाचव्या शतकाच्या आसपास.

ग्रीसमधील मुख्य कृषी उत्पादन - द्राक्षांचे चांगले पीक घेण्याची जबाबदारी मनोरंजनाची देवता डायनिससवर होती. त्या काळी ग्रीसचे लोक आपल्या देवाला प्रसन्न करण्यासाठी डायनिशियन सण साजरा करत असत. या दरम्यान ते डायनिससची स्तुती करणारी स्तोत्रे गात असत आणि कोरसला दिथिरंब असे म्हणतात. या विधीचा एक भाग म्हणून गाणी गायली जात असताना बकऱ्याचा बळी देण्यात येई.

बोकड बळीच्या विधीदरम्यान (ओड) गायलेल्या गाण्यांमुळे 'ट्रॅगोडिया' (ट्रॅग - ओडिया) हा शब्द आला, ज्याचा अर्थ 'शेळ्यांचे गीत' असा होतो, ज्यामुळे विवशता (ट्रजडी) हा शब्द निर्माण झाला.

यावर आधारित कथा आणि सादरीकरण हे पहिले नाटक होते. ती सगळी दु:खद नाटकं होती. ते अतिशय गंभीर होते ज्यात नाटकाच्या नायकाला (मुख्य पात्राला) एकतर शिक्षा झाली किंवा मरण पावला, असा दु:खद अंत या नाटकांचा झाला.

अशा अधिकाधिक कथा सादर होऊ लागल्या आणि अनेक वर्षांनंतर (इ.स.पू. चौथ्या शतकात) कथांमध्ये बदल होऊन त्यांचा शेवट आनंदी होऊ लागला व कथेत मनोरंजन होते. ही विनोदाची सुरुवात होती. विवशता प्रमाणेच हास्यकाव्य (कॉमेडी) या शब्दाचा उगम 'कोमोस' (आनंद) आणि 'ओडिया' (गाणे) या ग्रीक शब्दांपासून झाला आहे. विनोदी नाटकांचा शेवट सुखद असतो. यामध्ये मानव, प्राणी आणि देव या घटकांचा त्यांच्या नाटकांमध्ये समावेश आहे. त्यामध्ये नृत्य मालिका आणि प्रेक्षकांशी किंवा नाटककाराशी थेट संवादाचाही समावेश होता.

ग्रीक रंगभूमीवरील सादरीकरणाचे हे चित्र पहा. तुमच्या लक्षात काय येतं? तिन्ही कलाकारांनी मुखवटे घातले आहेत.

ग्रीक नाटकातील कृती

© NCERT not to be republished

मुखवटे हा ग्रीक रंगभूमीचा महत्त्वाचा भाग होता. त्यांनी विवशता का पसंत केली याकारणाशीही याचा संबंध जोडला गेला आहे.

विवशता खरंतर गंभीर आणि दु:खद आहे. ग्रीकांना नेहमी उदास राहून रडायला आवडायचे का? नाही, यामुळे त्यांना त्यांच्या दबलेल्या भावना आणि वेदना मुक्त करायला मदत झाली. याला कॅथार्सिस म्हणतात. उच्च श्रेणीत आपण त्याबद्दल अधिक जाणून घ्याल. मुखवटे अभिनय करणाऱ्या व्यक्तीशी नव्हे तर व्यक्तिरेखेशी संबंधित होण्यास मदत करतात.

हे मास्क तुम्ही अनेकदा पाहिले असतील ना? पण ते कशाचे प्रतिनिधित्व करतात असे तुम्हाला वाटते? आपण जे शिकलो त्यावरून तुम्ही अंदाज लावू शकता.

विवशता आणि हास्यकाव्य (ट्रॅजेडी आणि कॉमेडी)

त्यामुळे पुढच्या वेळी जेव्हा तुम्ही हे मुखवटे पाहाल, तेव्हा तुम्हाला त्यामागची कथा कळेल.

वर्तुळ वेळ !

1. एखादी परिस्थिती समजून घेण्यासाठी आपण भाव आणि रस या संकल्पनेचे निरीक्षण कसे केले याचे एक उदाहरण सामायिक करा.
2. नवरस (प्राचीन भारतातील) आणि विवशता आणि हास्यकाव्य (ट्रॅजेडी-कॉमेड) (प्राचीन ग्रीसमधील) यांना जोडण्याचा प्रयत्न करा.
   - विवशता आणि हास्यकाव्य (ट्रॅजेडी आणि कॉमेडी) अंतर्गत कोणत्या रसांचा समावेश करता येईल?
   - या अंतर्गत वर्गीकरण करता येणार नाही अशा आणखी भावना आहेत का?
3. आपण एका दिवसात ज्या भावनांमधून गेला त्या सर्व भावनांची यादी तयार करा. प्रत्येकाला रसाचे समतुल्य नाव द्या.
4. जेव्हा तुम्ही कथेचे पुस्तक वाचता तेव्हा प्रत्येक भावनिक क्षणाला चर्चा झालेल्या नावाने चिन्हांकित करा.

NCERT not to be republished

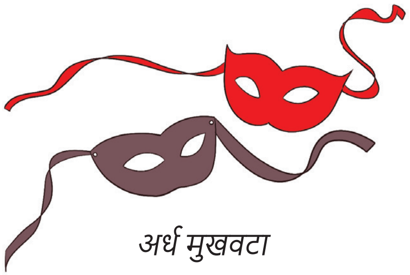

अर्ध मुखवटा

पूर्ण मुखवटा

क्रियाकलाप : मुखवटे आणि भावना

मुखवट्याद्वारे भावनांचा शोध घेऊया. पण मुखवट्यामुळे चेहरा झाकला जातो. चेहरा भावना व्यक्त करण्याचा मार्ग आहे. मुखवटे भावना कसे दर्शवू शकतात?

मुखवटे ही भावना आणि पात्रे आहेत जी आपण परिधान करू शकता आणि अभिनय करू शकता!

मुखवट्यांचे असंख्य प्रकार असले तरी त्यातील दोघांचे अन्वेषण आपण करणार आहोत.

कात्री आणि गोंद वापरताना काळजी घ्या, शिक्षकांच्या देखरेखीखाली त्यांचा वापर करा!

कार्डबोर्ड मुखवटा (अर्धा): (पुठ्ठा, कात्री, गोंद आणि रंग).

- चेहऱ्याची मांडणी काढा, आपली सममिती योग्य आहे याची खात्री करा. संतुलित डिझाइन प्राप्त करण्याचा एक सोपा मार्ग म्हणजे कागद दुमडणे (चित्रे पहा).
- डोळे आणि नाक चिन्हांकित करा, अशा प्रकारे दोन्ही बाजू संतुलित येतील, डोळे, नाक आणि कान किंवा इच्छेनुसार इतर कोणतेही वैशिष्ट्य बाहेर आणण्यासाठी वेगवेगळे आकार आणि डिझाइन जोडा.
- रंगीत कागद आणि गोंदसह सर्जनशीलपणे अतिरिक्त वैशिष्ट्ये जोडा.
- चेहऱ्याच्या आकारानुसार पुठ्ठा बनवण्यासाठी तो वाकवून एक कोन कापून मग चिकटवा.
- धागा किंवा लवचिक बांधण्यासाठी मुखवट्याच्या कानाच्या भागाजवळ दोन छिद्रे करा.

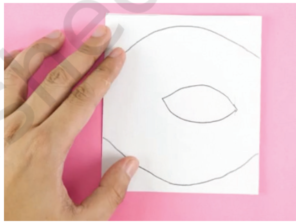

कागद अर्ध्या मध्ये दुमडा करा आणि रूपरेषा काढा

कात्रीने रेषेवर कापून घ्या

पुठ्ठा किंचित वाकवण्यासाठी मेजच्या काठाचा वापर करा

आपला मुखवटा रंग, शिंपले, पंख किंवा आपल्याला हव्या असलेल्या कोणत्याही गोष्टीने सजवा

© NCERT not to be republished

कागदी मुखवटे (पूर्ण): (जुने वृत्तपत्र, एक फुगा, गोंद, कात्री, रंग).

- कागदाचे तुकडे (वर्तमानपत्र किंवा कागद) फाडून ते पाण्यात भिजवून फुग्याच्या पृष्ठभागावर सुरळीतपणे लावावे.
- चित्राप्रमाणे फुग्याचा अर्धा भाग झाकून ठेवा. कागद कडांवर सुसंगत झाला पाहिजे. चेहऱ्याचे वेगवेगळे आकृतिबंध आणण्यासाठी ओल्या कागदाचे थर पुन्हा लावा.
- ते पूर्णपणे कोरडे होऊ द्या, कागदाचा ओला थर लावा, ते कोरडे होण्याची वाट पहा, थर पुन्हा लावा आणि इच्छित आकार मिळवा ही प्रक्रिया तीन दिवसात होऊ शकते.
- फुगा फोडून आकार निश्चित करण्यासाठी कागद कापून घ्या.
- पात्रांनुसार मुखवटा रंगवा, वेगवेगळ्या भावना आणि अभिव्यक्ती बाहेर आणण्यासाठी वेगवेगळ्या रंगांचा वापर करा.

मुखवट्याचे वेगवेगळे हेतू आहेत. दृश्य कलेत मास्कचा वापर वैविध्यपूर्ण आहे आणि विविध संस्कृती आणि नाट्य परंपरेत पसरलेला आहे. पात्रे, सांस्कृतिक चिन्हे किंवा सखोल अर्थ व्यक्त करणे असो, मुखवटे हे सादरीकरणाच्या विश्वातील एक शक्तिशाली आणि अष्टपैलू साधन आहे . भारतात ५० हून अधिक प्रकारचे शास्त्रीय मुखवटे आहेत.

© NCERT not to be republished

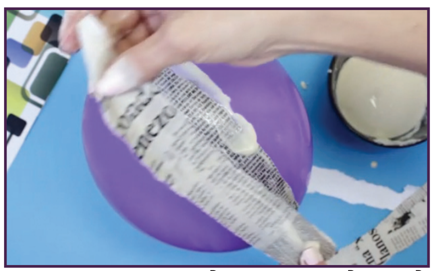

फुग्यावर ५-६ थर ओल्या कागदाचे तुकडे. गोंद असलेला शेवटचा थर

पूर्ण सुकल्यानंतर फुगा काढण्यासाठी फोडून टाका.

आकार परिभाषित करण्यासाठी रूपरेषा कापून घ्या (प्रौढ व्यक्तीची मदत घ्या)

ते रंग आणि इतर कोणत्याही साहित्याने सजवा

समूह क्रियाकलाप

- ३-४ विद्यार्थ्यांचे समूह तयार करा.
- नवरसातून रस निवडा.
- आपल्या स्थानिक संस्कृतीतील रचना ओळखा.
- आपल्या स्थानिक सांस्कृतिक रचनेसह त्या रसामध्ये (भावनेत) मुखवटा तयार करा.

टीप: आपण मुखवटा बनविण्यासाठी निवडू शकता —

- पुठ्ठा पूर्ण मुखवटा
- फुग्यासह कागदी मुखवटा.

उदाहरणे

संस्कृती : यात महाराष्ट्रातील आदिवासी रचना व वारली कला आहे.

भावना: भुवया आणि डोळ्यांची रचना एक रागीट भावना दर्शविते (रौद्र).

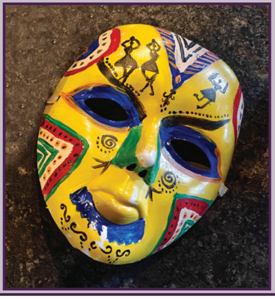

ही काही उदाहरणे आहेत —

भावना दाखवा

आनंद

क्रोध

संस्कृती दाखवा

पुरुलिया छाऊ
(पश्चिम बंगाल)

चाम
(लडाख)

not to be republished © NCERT